

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАРИХ ВА МАДАНИЙ МЕРОС ФАКУЛЬТЕТИ

БУХОРО ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ

(энг қадимги замонлардан ҳозиргача)

мавзусидаги Республика илмий-амалий (онлайн) конференция

МАТЕРИАЛАРИ

Бухоро – 2021

Buxoro shahri mudofaa tizimining organilishi." *The Fifth International Conference on History and Political Sciences*. 2015.

11. Turaevich, Halimov Talat. "From the history of economic relations between central asia and india (XV-XVII centuries)." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY* 2.5 (2021): 22-25.

12. OCHILOV, Alisher. "JEWELRYC TRADITION IS A SOURCE OF STUDY OF BUKHARA HISTORY." *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi* 1.1: 105-116.

13. Бобожонова, Феруза Хаятовна. "БУХОРО МАДРАСАЛАРИ МАЪНАВИЯТ ДУРДОНАСИ." *Scientific progress* 2.1 (2021): 362-366.

14. Муродова, Дилрабо Шомуродовна. "ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА БУХОРОДА ИЛМ ВА ФАН (БУХОРО ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ МИСОЛИДА)." *Scientific progress* 2.1 (2021): 660-664.

15. Ochilov Alisher. "The Role of Zamanbaba Culture in The Social and Economic History of Bukhara Oasis During Bronze Age." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY* 2.4 (2021): 42-47.

16. JAMOLOVA, DILNOZA MUYIDDINOVNA. "THE END OF THE EMIRATE OF BUKHARA: THE END OF THE POLITICAL STRUGGLE BETWEEN THE JADIDS AND THE ULEMA." *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences* 1.1 (2021).

17. Jamolova, D. M. "Traveling to Modernity: Perception of Modernity of the Central Asian Muslims in the early 20th century." *International Journal of Psychosocial Rehabilitation* 9.24 (2020): 4202-4207.

18. Темиров Ф., Исломов Д. САДРИДДИН АЙНИЙ–ЗАМОНДОШИ ФИТРАТ ҲАҚИДА //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1349-1354.

19. Темиров Ф., Халикова Н. БУХОРО АМИРЛИГИДА ТАШҚИ СИЁСАТ ВА ДИПЛОМАТИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИДАН //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1276-1282.

20. Темиров Ф., Умаров Б. БУХОРО АМИРЛИҚДА ОИЛА, НИКОҲ ВА МЕРОС ҲУҚУҚИНИНГ АМАЛДА ҚЎЛЛАНИШИ //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С.1201-1207.

BUXORO AMIRLIGINING O'Z MUSTAQILLIGI UCHUN KURASHLARDAGI DIPLOMATIYASI

*Mubinov Muhammadali Akobirovich -
BuxDU o`qituvchisi*

Buxoro amirligining XVII-XIX asrning birinchi yarmidagi tashqi siyosiy va diplomatik faoliyati amirlikning to'la huquqli va mustaqil subyekt bo'lganligidan dalolat beradi. Xonliklar tashkil topgan bir davrda Movarounnahr hududida faol siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar kechmoqda edi. Rossiya bosqini arafasigacha bo'lgan davrda Buxoro amirligi faoliyati katta ahamiyatga

molik hisoblanadi. Jahon tarixshunosligida alohida qiziqish uygʻotgan Buxoro amirligi tarixini oʻrganish, ilmiy, xolisona tahliliy fikrlar bildirish masalasida katta yutuqlarga erishilmoqda. Buxoro amirligi bilan tashqi siyosiy va iqtisodiy aloqalar oʻrnatish, savdo-sotiq ishlarini olib borish Angliya, Germaniya, Rossiya, Turkiya, Eron uchun muhim ahamiyatga ega boʻlib, bu tashqi aloqalar nihoyatda zarur edi.

Buxoro amirligining Rossiya imperiyasi bosqini arafasidagi diplomatik munosabatlari teng huquqlilik asosida ikki tomonlama va koʻp tomonlama kechgan. XVIII asrning ikkinchi choragida Buxoro amirligi bir necha xorijiy davlatlar bilan oʻzaro diplomatik aloqalarni yoʻlga qoʻydi. Jumladan, 1779-yilda Buxoro amiri Doniyolbiy otaliq Ernazar Maqsud oʻgʻlini Rossiya va Usmoniylar davlatiga elchi qilib tayinlaydi. U Usmoniylar va Rossiya bilan ikki tomonlama oʻzaro manfaatli aloqalarni mustahkamlashi zarur edi. Buxoro elchisini Yekaterina II va turk sultoni Abdulhamid I yaxshi qabul qiladi. Oʻrtada Buxoro-Usmoniy, Buxoro-Rossiya munosabatlariga doir suhbatlar boʻlib oʻtadi¹. Doniyolbiy otaliq 1783-1784-yillarda Abdulhamid I huzuriga (Istanbulga) ikkinchi marta Muhammad Sharif boshchiligidagi elchilarni yuborgan. Usmoniylar sultoni javob maktubini Muhammad Sharif orqali yuborgan. 1786-yilda sulton Abdulhamid I Olamdor Mahmud Said ogʻa boshchiligidagi elchilarni Buxoroga yuboradi. Chunki turklar 1774-yilgi Rossiya bilan imzolangan “Kuchuk-Qaynarja” shartnomasidan norozi edi. Shartnomaga koʻra, Rossiyaga oʻtgan Qrimni qaytarib olish uchun Rossiyaga qarshi Usmoniylar sultoni amir Shohmuroddan (1785-1800) ham siyosiy, ham maʼnaviy madad soʻraydi. Bundan koʻrinib turibdiki, Buxoro amirligi oʻsha davrda mustaqil va qudratli davlat boʻlib, tashqi aloqalarda toʻla mustaqil faoliyat olib borgan. Hattoki, amir Shohmurod Rossiya bilan Eron masalasini hal qilish va Rossiya-Turkiya urushini oldini olish uchun ham 1786-yilda Polvonqul qoʻrchi boshchiligidagi elchilarni Rossiyaga joʻnatgan. Bundan tashqari, amir Shohmurod Rossiyaning qozoq juzlari ustidan hukmronligiga qarshi chiqib, qozoq juzlari biylariga elchilari orqali maktub yoʻllagan². Ushbu maʼlumotlar shuni koʻrsatadiki, Buxoro amirlari Rossiyaga qarshi harakatlarni Rossiya bosqini xavf solmayotgan davrlardayoq boshlagan edilar.

XIX asr birinchi yarmida Buxoro-Xitoy munosabatlarida yaqinlashuv harakatlari boʻlgan. Bu harakatlar buxoroliklar tomonidan amalga oshirilgan. Xususan, Buxoro amiri Haydar (1800-1826) ikki mamlakat oʻrtasidagi oʻzaro siyosiy va savdo ishlarini yoʻlga qoʻyish maqsadida 1816-yili Qashqardagi manjur rasmiy idorasiga elchi yuborgan. Oʻrta Osiyo davlatlarining diplomatik munosabatlari qoidalariga koʻra, bu elchi bilan birga amirning maktubi va sovgʻa-salomlari ham joʻnatilgan edi. Xitoyning Manjur hukumati tomonidan

¹ Гулямов Х.Г. Из истории дипломатических отношений России с Бухарским ханством XVIII в. –Т. Фан. 1992. –С.95.

² Rahmonqulova Z. “Buxoro amirligining diplomatik aloqalari”//Jamiyat va boshqaruv. 2002. №3. – В.74-75.

rasmiy javob bo'lmagan bo'lsa-da, Buxoro-Xitoy o'rtasida savdo-iqtisodiy aloqalar davom etgan. Xullas, O'rta Osiyo davlatlari har qanday siyosiy va iqtisodiy vaziyatlarda ham qo'shni davlatlar bilan o'zaro savdo aloqalarini davom ettirganligi kuzatiladi. Shu davlatlar qatorida Buxoro amirligining Xitoy bilan olib borgan tashqi savdosi rivojlangan¹.

Buxoro amirligining tashqi aloqalari XIX asr boshlarida yanada faollashdi. Buxoro amirligining tashqi siyosati xususida El Universiteti professori G. Xembli tomonidan 1969-yili Nyu-Yorkda nashr etilgan "O'rta Osiyo" nomli kitobning o'zbek xonliklari tarixiga bag'ishlangan 13-bobida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu kitobda Buxoro amirligi ma'muriy-hududiy tuzilishi, tashqi diplomatiyasi, savdo aloqalari yoritilgan. 1969-yilda Londonda Jeyms Lantning "Byorns Buxoroda" kitobi chop etilib, unda Angliya hukumati topshirig'i bilan 1831-1832-yillarda Ost-Indiya kompaniyasining xodimi, leytenant Aleksandr Byornsning Buxoroga kelishi, Buxoro-Angliya o'rtasida diplomatik munosabatlarni o'rnatish bo'yicha amalga oshirgan ishlari, Buxoro-Rossiya-Turkiya-Eron munosabatlari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan².

Amir Nasrullo davrida Buxoro amirligida islohotlar o'tkazilib, amirlikning tashqi ta'siri, harbiy qudrati ancha oshdi. Ammo 1845-yilda Qobul amiri Do'stmuhammadxon inglizlar ustidan g'alaba qozongandan so'ng, bir zamonlar amir Shohmurod tomonidan egallangan markazi Balxda bo'lgan hududlarni qaytarib oladi. Shundan so'ng, mang'it amirlari O'rta Osiyo hududida o'z hukmronligini qaror toptirish maqsadida siyosiy faoliyat olib bordi. Muhammad Hakimxon To'raning "Muntaxab at-tavorix" asarida Buxoro-Qo'qon munosabatlari, ushbu davr voqealari keltirilgan. Asarda Buxoro amiri qo'shinlarining Jizzaxni egallashi, Qo'qonga qarab yurishi, Qo'qon xoni Muhammadalixon qo'shinlarining mag'lubiyati aks ettirilgan. Mulla Olim Maxdum Hojining "Tarixi Turkiston" asarida yozilishicha: Buxoro amirligi XIX asrning 30-yillarida Eron bilan siyosiy aloqalar o'rnatgan hamda 1834-1835-yillarda Erondan Abdusamad Tabriziy to'pchi Buxoroga taklif etilgan. Qo'qonga qarshi urushda amir to'pchilarining boshlig'i sifatida Abdusamad Tabriziy boshchilik qilgan. N. Xanikovning "Описание Бухарского ханства" nomli asarida keltirilishicha: "Buxoro amiri 1841-yil kuzida 1000 ga yaqin sarboz, 30 ming o'zbeklar qo'shini, 11 ta to'p bilan katta qo'shinni Qo'qonga safarbar qilgan. Qo'qon bosib olingan". Shunday qilib, Buxoro amiri 1842-yilda Movarounnahrning katta qismini bosib olgan va tashqi siyosatda amirlik muhim rol o'ynay boshlagan.

XIX asrning birinchi yarmida Rossiya imperiyasi Buxoro amirligi, Qo'qon va Xiva xonliklari chegaralariga yaqinlashib qolgan, qozoqlarning Katta juz, O'rta juz va Kichik juz davlatlari imperiya tarkibiga kiritib yuborilgan edi.

¹ Qo'ldoshev Sh. Mang'itlar davrida Buxoro-Xitoy munosabatlari/Buxoro tarixi masalalari (Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari). Buxoro: 2017. –B.178-179.

² Avazov Y. Buxoro amirligining tashqi iqtisodiy aloqalari (XIX-XX asr boshlari)//Moziydan sado. 2007. №1. –B.42.

Orenburg shahri Rossiya imperiyasi harbiy harakalarining mustahkam qal'asiga aylangan, Turkiston o'lkasini bosib olishga qaratilgan strategik rejalar ishlab chiqilgan, shuningdek, harbiy harakatlarni yo'naltiruvchi xaritalar tayyorlab qo'yilgan edi. O'rta Osiyo xonliklari hukmdorlari Rossiya imperiyasi bosqini xavfiga qarshi chora tadbirlar ko'rish tashvishi xonliklarni bezovta qildi. Rossiya imperiyasi bosqini arafasida mintaqada hukmdor bo'lib turgan mustaqil amir va xonlar Rossiya imperiyasi va Angliya o'rtasidagi ziddiyatlardan, Usmoniy saltanati harbiy madadidan foydalanish uchun o'z elchi va maxsus diplomatik vakillarini Britaniya Hindistoni hamda Istanbulga (Turkiya) yuborishga kirishdilar.

Xonliklar o'rtasidagi ziddiyatlar tufayli ular umumiy, yagona ittifoqni vujudga keltira olmagan edilar. Ayniqsa, Buxoro amirligi, Xiva va Qo'qon xonliklari bilan umumiy raqibga qarshi yakdil bo'lib kurash taklifini rad etib kelganligi manbalarda qayd etiladi. Qo'qon xonligidagi ayrim beklar Xudoyorxon bilan ziddiyatda bo'lib, Qurama begi Yoqubbek 50 nafar navkari bilan Sharqiy Turkistonga o'tib ketdi va bu yerda Yettishahar davlatini (1865-1877) tashkil etib, Xudoyorxonning akasi Mallaxon va Turk sultoni Abdulaziz nomidan tangalar zarb ettirdi, Usmoniyar hukmdoriga o'z Ichilarini sovg'a-salomlar bilan yubordi¹.

Rossiya imperiyasining siyosiy tazyiqi XIX asrning 50-60-yillaridan sezilarli darajada faollasha boshladi. Buxoro hukmdori Amir Muzaffar (1860-1885) Rossiya imperiyasi harbiylari Turkiston, Chimkent, Toshkent shaharlarini zabt etib, Qo'qon xonligining bir qator hududlarini egallab borayotganligi, amirlik chegaralariga yaqin kelib qolganligidan sarosimaga tushdi.

Amir 1867-yilning yozida muftiy Mulla Muhammad Xo'ja Porsoni Usmoniy hukmdor huzuriga, ya'ni Istanbulga elchi qilib uzatdi. Muhammad Xo'ja Porso amirning sovg'a-salomlari va maxfiy maktubini sulton Abdulazizga 1867-yilning 24-sentabrida topshirgan. Turk sultoni Buxoro amirligiga xayrixoh ekanligini bildirsa-da, ayni paytda amaliy harbiy yordam bera olmasligi, to'p quyuvchi va harbiy maslahatchilarini yuborishi mumkinligini bildirgan, xolos.

U sultonlik xazinasidan 50 ming qurish pul berib, Xo'ja Muhammad Porsoni hajga jo'natgan².

Amir Muzaffar ingliz qirolichasiga maktub yo'llab, inson huquqlari poymol bo'layotganligi, moddiy-ma'naviy yoram berish, hukmdor sifatida davlatni adolat bilan boshqarayotganligi kabilar haqida uni xabardor qiladi. Amirning shu mazmundagi maktubi Britaniya Hindistonidagi vitse-qiroli Jon Laurensiga ham yuborilgan edi³. Angliya qirolichasi Viktoriyaning 1872-yilda Buxoro amiri Muzaffarga yo'llagan yagona maktubi saqlanib qolgan.

¹ Qarang: To'xtiyev I. Tangalar tilga kirganda. –T.: Fan; 1989. –B.40.

² Mehmet Saroy. Rus ishg'ali devrinda Osmanli devletining Turkistan hanliklari orasindagi siyasi munasebetler (1775-1875). Istanbul, 1994. –S.101-105.

³ O'sha joyda.

Mojar olimi, sayyoh va ayg`oqchi Herman Vamberi (1833-1905) ham 1865-1867-yillarda O`rta Osiyo xonliklari Rossiya imperiyasi bosqinidan qutilib qolish uchun Angliya va Turkiyaga umid ko`zini tikkanliklarini qayd etadi.

1867-yilning 24-dekabrida Istanbuldagi Angliya bosh elchisi Genri Ellabga Buxoro elchisi amir maktubini taqdim etgan, lekin undan aniq javob ololmagan. O`sha yili Angliya Tashqi ishlar vaziri Lord Klarendon Rossiya imperiyasi harakatlari harbiy bosqinchilik ekanligi haqida maxsus nota bergan. Biroq, Rossiya imperiyasi Tashqi ishlar vaziri Gorchakov va harbiy vazir Milyutin O`rta Osiyo masalasida Angliya – Rossiya ta`sir doiralari kelishib olinganligini unga eslatib qo`yishgan. Angliya va Turkiya tomonidan Rossiya imperiyasiga nisbatan salbiy munosabat tufayli uzoqni ko`ruvchi siyosatchi Gorchakov ehtiyotkorlik bilan harakat qilish tarafdori edi. Biroq, harbiy vazir Milyutin keskin harbiy harakatlar olib boorish kerak, deb hisoblardi.

Buxoro amiri elchilar yuborish bilan cheklanib qolmadi, 1868-yil 7-fevralda amir va uning 14 nafar mansabdor shaxslari ingliz hukumatiga maktub yuborib, unda ruslarning harbiylari Jizzax, O`ratepa, Yangiqo`rg`on kabilarni egallab, minglab oddiy aholini, musulmonlarni qirg`in qilayotganligi bayon etilgan¹. Bu xat bilan Angliya e`tiborini amirlikka qaratish bo`lganligi isbot talab qilmaydi.

Xulosa o`rnida shuni ta`kidlash joizki, Buxoroning mang`it hukmdorlari Rossiyaning hujumiga qarshi hech narsa qilmagan degan tushunchalar xato ekanligi manbalarda o`z aksini topgan. Buxoro amirligi o`z siyosiy faoliyati davrida faol tashqi siyosat yuritdi. Ushbu fikr va mulohazalarni bildirishda, avvalo, manbalarga tanqidiy nuqtai nazardan murojaat qildik. Bu yo`nalishdagi tarixiy tadqiqotlar oldida istiqbolda muhim vazifalar turibdi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Boltayev, Bobir Baxtiyorovich. "BUXOROLIK MINIATURACHI-RASSOM SADRIDDIN POCHCHAYEV IJODIGA BIR NAZAR." *Scientific progress* 1.6 (2021): 998-1004.
2. Rajabov, Oybek Iskandarovich. "BUXORODAGI AYRIM MUQADDAS QADAMJO-QAL`ALAR XUSUSIDA." *Scientific progress* 1.6 (2021): 1162-1168.
3. Умаров, Б. Б. "НА КИСЛЯКОВ ТАДҚИҚОТЛАРИДА ЖАНУБИЙ ТОЖИКИСТОН ЭТНИК ТАРИХИ." *Scientific progress* 1.6 (2021): 1005-1009.
4. Тўраева, Г. Б., Ўтаева, Ф. Х., & Жумаева, Н. А. (2021). ОА СУХАРЕВА ТАДҚИҚОТЛАРИДА БУХОРО ТАРИХИ ВА ЭТНОГРАФИЯСИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ. *Scientific progress*, 1(6), 1010-1018.
5. Bakhtiyorovich, Boltaev Bobir. "Excerpts from the life of the bukharian artist." *Middle European Scientific Bulletin* 12 (2021): 160-165.

¹ Sodiqov H. Tarixning chigal so`qmoqlari//”Vatan” gazetasi, 1994. №28.

6. Ochilov, A. T. "DATING OF THE ZAMANBABA CULTURE: ASSED ON ARCHAEOLOGICAL SOURCES." *Theoretical & Applied Science* 12 (2019): 589-591.

7. Mubinov, M. A. "Diplomacy of the eastern states and central asian khanates in the struggle for independence." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY* 2.5 (2021): 26-31.

8. Maksud, Beshimov. "Markets of Bukhara." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY* 2.5 (2021): 18-21.

9. Sharopov, Dilshod Ravshan O'G'Li. "ABDURAZZOQ SAMARQANDIYNING "MATLAI SA'DAYN VA MAJMAI VAHRAYN" ASARINING O'RGANILISH TARIXI." *Scientific progress* 2.1 (2021): 358-361.

10. Очилов, Алишер Тўлис Ўғли. "БУХОРО ВОҲАСИ ШАКЛЛАНИШИДА ЗАРАФШОН ДАРЁСИНИНГ ЎРНИ ВА ВОҲА ТАРИХИЙ ГЕОГРАФИЯСИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР." *Scientific progress* 1.6 (2021): 933-938 Murodova, Dilrabo Shomurodovna, and Feruza Xolmamatovna O'tayeva. "TF Gelax tadqiqotlarida Buxoro shahri mudofaa tizimining organilishi." *The Fifth International Conference on History and Political Sciences*. 2015.

11. Turaevich, Halimov Talat. "From the history of economic relations between central asia and india (XV-XVII centuries)." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY* 2.5 (2021): 22-25.

12. OCHILOV, Alisher. "JEWELRYC TRADITION IS A SOURCE OF STUDY OF BUKHARA HISTORY." *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi* 1.1: 105-116.

13. Бобожонова, Феруза Хаятовна. "БУХОРО МАДРАСАЛАРИ МАЪНАВИЯТ ДУРДОНАСИ." *Scientific progress* 2.1 (2021): 362-366.

14. Муродова, Дилрабо Шомуродовна. "ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА БУХОРОДА ИЛМ ВА ФАН (БУХОРО ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ МИСОЛИДА)." *Scientific progress* 2.1 (2021): 660-664.

15. Ochilov Alisher. "The Role of Zamanbaba Culture in The Social and Economic History of Bukhara Oasis During Bronze Age." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY* 2.4 (2021): 42-47.

16. JAMOLOVA, DILNOZA MUYIDDINOVNA. "THE END OF THE EMIRATE OF BUKHARA: THE END OF THE POLITICAL STRUGGLE BETWEEN THE JADIDS AND THE ULEMA." *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences* 1.1 (2021).

17. Jamolova, D. M. "Traveling to Modernity: Perception of Modernity of the Central Asian Muslims in the early 20th century." *International Journal of Psychosocial Rehabilitation* 9.24 (2020): 4202-4207.

18. Темиров Ф., Исломов Д. САДРИДДИН АЙНИЙ–ЗАМОНДОШИ ФИТРАТ ҲАҚИДА //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1349-1354.
19. Темиров Ф., Халикова Н. БУХОРО АМИРЛИГИДА ТАШҚИ СИЁСАТ ВА ДИПЛОМАТИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИДАН //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1276-1282.
20. Темиров Ф., Умаров Б. БУХОРО АМИРЛИКДА ОИЛА, НИКОҲ ВА МЕРОС ҲУҚУҚИНИНГ АМАЛДА ҚЎЛЛАНИШИ //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1201-1207.

TURKISTON TO‘PLAMINING YARATILISH TARIXI

*To‘rayeva Guli Bahriddinovna –
Buxoro davlat universiteti
Buxoro tarixi kafedrasida o‘qituvchisi*

Turkiston to‘plami - O‘rta Osiyo tarixi, etnografiyasi, iqtisodi, botanikasi, arxeologiyasi, geologiyasi, xalqlarning turmushi va madaniyatiga oid noyob bibliografik asardir.

«Turkiston to‘plami» (Turkestanskiy sbornik)ning yaratilishida va kutubxonachilik tarixida o‘chmas iz qoldirgan shaxs - general fon Kaufman hisoblanadi . Fon Kaufman topshrig‘i bilan «Turkiston to‘plami»ni shakllantirish ishlari o‘z ishining ustasi mashhur bibliograf V.I. Mejov zimmasiga yuklanadi. 1868 yilda boshlangan ushbu sa‘y-harakat natijasida Turkiston haqida XVIII-XIX asrlarda rus, ingliz, nemis, frantsuz, ispan, italyan va lotin tillarida yozilgan 4 600 nomdagi kitob, risola, jurnal va gazetalarda chop qilingan maqolalar 416 jildga to‘planadi. Yig‘ilgan axborotlar siyosiy va harbiy tarix, jismoniy tarbiya, matematika va siyosiy jug‘rofiya, etnografiya, huquqshunoslik ilmlari, siyosiy iqtisod, tarixiy fanlar, aniq fanlar, tibbiyot, matematika, statistika, qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish usullari (texnologiya), adabiyot va tilshunoslik, san‘atshunoslik sohalarini qamrab olgan bo‘lib, bibliografiya bo‘limlariga ajratiladi.

Turkiston ommaviy kutubxonasining bunyod etilishi general fon Kaufmanni barcha harbiy ishlaridan ham ko‘ra ko‘proq mashhur qildi. U kutubxonasi ayni shakllanib, faoliyati yo‘lga qo‘yilgan paytda 1882 yili 4 may kuni Toshkentda vafot etadi. [1].

Turkiston to‘plami - O‘rta Osiyo haqidagi alohida kitoblar, gazeta va jurnal qirqimlaridan tuzilgan bo‘lib, jami 594 jilddan iborat. Uning 1867—1887 yillarga oid materiallarni o‘z ichiga olgan 416 jildi bibliograf VM.Mejov tomonidan tayyorlangan. U matbuotda O‘rta Osiyo haqida e‘lon qilingan barcha ma‘lumotlarni kiritishga harakat qilgan. To‘plamni nashr etish ishlari 1888 yilda Turkiston ma‘muriyati ko‘rsatmasi bilan to‘xtatilgan, faqat 1907 yilga kelib qayta davom ettirilgan. [2].